

MARIUSZ JAKOSZ
Uniwersytet Śląski
Katowice

Polskie nekrologi w prasie – sposoby wartościowania językowego (na przykładzie „Gazety Wyborczej”)

Wartościowanie stanowi stały komponent całej otaczającej rzeczywistości. Człowiek nie tylko postrzega przedmioty i stany rzeczy, lecz także ujmuje je w pewne wartościujące schematy, odczuwa i osądza je jako dobre lub złe. Refleksja dotycząca tego, co przez nas i przez innych jest tak lub inaczej wartościowane, jest zatem istotnym elementem wiedzy o świecie. Najprostszym narzędziem służącym do wyrażania wartości jest język, ponieważ w nim „złożony jest cały arsenał środków przydatnych do dokonywania ocen” [Bartmiński 2003, 65].

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie językowych sposobów wartościowania w nekrologach prasowych, które ukazały się w okresie od 1.11.2009 r. do 30.11.2009 r. w jednym z popularnych dzienników, tj. w „Gazecie Wyborczej” (dalej: GW), zarówno w części ogólnopolskiej, jak i w lokalnym dodatku katowickim. W sumie zebrano i przeanalizowano 100 nekrologów.

1. Nekrolog prasowy i jego cechy gatunkowe

Pod pojęciem *nekrologu* należy rozumieć zwięzłe, „formalnie skonwencjonalizowane, redagowane według pewnych zwyczajowo określonych reguł” [Kolbuszewski 1997, 34] powiadomienie o czyjejs śmierci, podane do pu-

blicznej wiadomości, graficznie wyodrębnione w prasie za pomocą charakterystycznej czarnej ramki.

Autorami nekrologów są najczęściej członkowie najbliższej rodziny osoby zmarłej, czasami też jej przyjaciele, znajomi¹, ale również przedstawiciele różnych instytucji i organizacji, np. zakładów pracy, stowarzyszeń, partii politycznych² [Borejszo 2003, 65].

Współczesny nekrolog prasowy jest tekstem wielofunkcyjnym. Jego podstawowe znaczenie zależy przede wszystkim od intencji nadawców nekrologu. Z tego też względu Jacek Kolbuszewski [1997, 42] wyróżnia następujące odmiany gatunkowe tego typu tekstów:

- nekrologi informacyjne: zawiadamiające o śmierci zidentyfikowanej imieniem i nazwiskiem osoby, dacie i miejscu uroczystości pogrzebowych, podejmowanych przez osoby najbliższe zmarłemu,
- nekrologi kondolencyjne: wyrażające współczucie, żal, ubolewanie z powodu śmierci bliskiej osoby, sygnalizujące solidarność nadawców w cierpieniu z żałobnikami,
- nekrologi pożegnalne: mające silne nacechowanie emocjonalne, adresowane bezpośrednio do tego, który odszedł; są one symboliczną formą uroczystego pożegnania zmarłego,
- nekrologi podziękowania: wyrażające wdzięczność wobec wszystkich tych, którzy uczestniczyli w pogrzebie i okazali najbliższemu zmarłego wsparcie w ostatnich dniach jego życia i po śmierci,
- nekrologi rocznicowe: pojawiające się na łamach prasy w rocznicę czyjejś śmierci; ich celem jest przypomnienie sylwetki zmarłego, często zawierają prośbę o modlitwę w jego intencji,
- nekrologi mieszane (hybrydalne): łączące w sobie kilka różnych odmian gatunkowych; wśród nekrologów mieszanych można wyróżnić np.: nekrologi informacyjno-kondolencyjne, nekrologi pożegnalno-kondolencyjne, nekrologi informacyjne z formułą podziękowania i nekrologi rocznicowo-kondolencyjne³.

Szczegółowymi badaniami objęte zostały tylko nekrologi informacyjne, które należą do grupy najbardziej reprezentatywnej wśród tego rodzaju komunikatów językowych. Oprócz wymienionych wyżej obligatoryjnych członów w większości nekrologów informacyjnych występują często elementy

---

¹ Takie teksty nazywane są nekrologami prywatnymi [Borejszo 2003, 65].

² Nekrologi tego typu określane są mianem nekrologów instytucjonalnych (tamże).

³ Więcej o poszczególnych odmianach gatunkowych nekrologu zob. także Kaptur [2008].

fakultatywne o charakterze uzupełniającym, do których Maria Borejszo [2003, 66–67] zalicza m.in.:

- motto,
- formułę inicjalną,
- charakterystykę osoby zmarłej (zwykle krótkie dane o jej życiu i działalności),
- formułę finalną.

Jacek Kolbuszewski [1997, 10] i Joanna Kściuczyk [2007, 315] stwierdzają, że nekrologi informacyjne nie stanowią komunikatów o statusie wypowiedzi wyłącznie użytkowej. Od innych ogłoszeń prasowych różnią się one m.in. tym, że są to teksty nierzadko silnie nacechowane emocjonalnie i aksjologicznie.

2. Wartościowanie – określenie pojęcia

W literaturze dotyczącej aksjologii istnieje wiele definicji *wartościowania*, co wynika m.in. z różnorodności podejść poznawczych do tej problematyki.

Termin *wartościowanie* występuje przede wszystkim w dwóch znaczeniach. Elżbieta Laskowska [1992, 20] przyjmuje, że „wartościowanie to przekonanie wartościujące lub inaczej sąd wartościujący polegający na przypisywaniu wartości jakiemuś przedmiotowi”, którym może być przedmiot materialny, człowiek, czynność lub efekt danej czynności. Do struktury procesu wartościowania zalicza ona następujące elementy:

- subiekt (osoba lub grupa ludzi dokonująca wartościowania),
- akt sądenia (jego wykładnik wskazuje na nadawcę zdania wartościującego),
- predykat wartościujący (leksem wyrażający treść danego sądu wartościującego),
- obiekt wartościowania (cechy, stan przedmiotu wartościowanego),
- kryterium wartościowania (np. kryterium etyczne, sakralne).

W drugim znaczeniu, zaproponowanym przez Jadwigę Puzyninę, która podejmuje problematykę aksjologiczną w wielu swoich pracach naukowych i popularnonaukowych, *wartościowanie* to:

czynność psychiczna człowieka, polegająca na stwierdzaniu, jakie (i w jakim stopniu) wartości pozytywne lub negatywne [...] właściwe są – zdaniem osoby wartościującej – danym cechom, zachowaniom, stanom rzeczy, a pośrednio przedmiotom [Puzynina 1992, 83].

Zgodnie z powyższą definicją *wartościowanie* oznacza przypisywanie przedmiotowi pewnych określonych wartości pozytywnych lub negatywnych, uznawanie czegoś za dobre lub złe pod jakimś względem. To, co dobre, to takie coś, jakie człowiek chce, żeby ono było, natomiast to, co złe, to takie coś, jakie nie chce, żeby ono było [Puzynina 1997, 275–276]. To, co postrzegane jako złe, nazywane jest w ujęciu aksjologicznym nie tylko wartościami negatywnymi, lecz także antywartościami lub kontrwartościami [Domaciuk 2008, 39; Puzynina 1997, 275; Puzynina 2004, 180].

W przypadku analizowanej odmiany gatunkowej, jaką są nekrologi, należy podkreślić, iż łacińska zasada *De mortuis nil nisi bene* lub *De mortuis aut bene aut nihil* (czyli *O zmarłych należy mówić dobrze albo wcale*) powoduje, że teksty te nasycone są wyrażeniami zawierającymi wyłącznie pozytywne sądy wartościujące [Bakula 1996, 225; Grzesiak 1991, 78; Kaptur 2007, 330; Kściuczyk 2007, 316].

3. Językowe środki wyrażania wartości

Proces wartościowania odbywa się na różnych płaszczyznach kodu językowego, dokonuje się za pomocą środków słowotwórczych, fleksyjnych czy składniowych. Zdecydowanie jednak najbardziej zauważalny jest on w zakresie leksykalno-semantycznym. Wśród słów wyrażających wartości J. Puzynina [1984, 70; 1992, 118–119] wyróżnia:

- wyrazy ogólnie wartościujące, czyli wyrażenia prymarnie nacechowane aksjologicznie, w których składnik oceniający jest obligatoryjny i należy do definicji leksemu, jak np. *dobry* i *zły*, *pozytywny* i *negatywny*, *właściny* i *niewłaściny*;
- wyrazy opisowo-wartościujące, niezawierające w swej strukturze semantycznej elementu waloryzującego, będące nośnikami ocen w określonym kontekście czy sytuacji, często dzięki mniej lub bardziej ustabilizowanym konotacjom⁴, jakie przypisywane są im w danym kręgu kulturowym. Takie cechy, jak np. *prawdomówność*, *szczerłość*, *praco-*

⁴ Termin *konotacja* należy do tej kategorii terminów, które w ujęciu lingwistycznym posiadają niezwykle szerokie znaczenie. W pracach językoznawczych istnieją różnorodne definicje konotacji. Według Michała Głowińskiego [1976, 391] konotacja to „pewien naddatek znaczeniowy, przynoszący informacje wykraczające poza to, co mieści się w podstawowym, referencyjnym znaczeniu wyrażen”. Jurij Apresjan [1980, 94] rozumie konotacje natomiast jako asocjacje semantyczne, czyli te elementy pragmatyki, „które są odbiciem wyobrażeń kulturowych i tradycji związanych z danym wyrazem...”

witość, przywołują w polskiej kulturze konotacje pozytywne. Wartościowanie nie jest w nich jednak elementem definicyjnym, brak w ich prymarnym znaczeniu obligatoryjnego składnika oceniającego. Mówiący uważa te cechy za pozytywne pod względem moralnym. Może zdarzyć się i tak, że określenia: *pracowity* czy też *szczerzy człowiek* zostaną użyte w innej społeczności, w zależności od przyjętej, uwarunkowanej światopoglądowo hierarchii wartości, w znaczeniu całkowicie neutralnym lub nawet negatywnym.

4. Analiza wybranych nekrologów prasowych

Celem niniejszej analizy jest ukazanie tego, co podlega wartościowaniu w nekrologach prasowych i w jaki sposób przejawia się ono w ich poszczególnych częściach składowych, począwszy od formuł inicjalnych, poprzez identyfikację i charakterystykę osoby zmarłej, a skończywszy na formułach zamykających zasadniczy tekst nekrologu. Podjęta zostanie również próba odpowiedzi na pytanie, czy wcześniejsze wyniki badań językoznawczych nad nekrologami są do tej pory aktualne oraz czy istnieją z lingwistyczno-aksjologicznego punktu widzenia jakieś różnice regionalne w redagowaniu tej formy wypowiedzi prasowej.

4.1. Formuły inicjalne

We wstępnej części nekrologów prasowych zamieszczana jest zazwyczaj fakultatywna formuła otwierająca (inicjalna), która ujawnia już na samym początku stan emocjonalny nadawcy wypowiedzi funeralnej i jednocześnie podkreśla pozytywne cechy osoby zmarłej. Może ona występować w postaciach wariantywnych, jak np.:

- Z głębokim żalem zawiadamiamy... (GW 27.11.2009),
- Z sercami przepelnionymi żalem zawiadamiamy... (GW 17.11.2009),
- Pograżeni w głębokim smutku zawiadamiamy... (GW 13.11.2009),
- Z najgłębszym smutkiem zawiadamiamy... (GW 21.-22.11.2009),
- Pograżeni w ogromnym bólu zawiadamiamy... (GW 2.11.2009),
- Z bólem i sercem pełnym miłości zawiadamiam... (GW 27.11.2009),
- Pograżeni w rozpaczy zawiadamiamy... (GW 23.11.2009).

Wymienione wyżej formuły inicjalne, stanowiące „tekstologiczne i genologiczne wyróżniki nekrologu” [Kolbuszewski 1997, 71], przekazują odbiorcom komunikatu pewne elementy oceny. Informują one wyraźnie o dyskomforcie psychicznym nadawcy nekrologu, który odczuwa żal, smutek, ból i rozpacz po śmierci kochanej i bliskiej osoby. Jej odejście nie jest mu wcale obojętne, wręcz przeciwnie, stanowi głębokie, niekiedy drastyczne przeżycie. Można zatem wnioskować, że osoba zmarła była kimś ważnym w życiu nadawcy, a jej śmierć spowodowała, że odczuwa on teraz ogromną pustkę, której nikt nie jest w stanie wypełnić.

4.2. Identyfikacja osoby zmarłej

4.2.1. Imię i nazwisko

W analizowanych tekstach osoby zmarłe są identyfikowane w zdecydowanej większości pełnym imieniem (występującym w formie podstawowej, neutralnej) i nazwiskiem. Atmosfera żalu i bólu po śmierci bliskiej osoby sprawia jednak, że nadawcy nekrologów stosują czasem nacechowane dodatkowo hipokorystyczne formy imion, które – co warto zauważyć – odnoszą się nie tylko do małych dzieci i osób bardzo młodych, ale także do osób dorosłych:

- Krzys N. (GW 30.11.2009),
- Krysia J. (GW 27.11.2009),
- Ania K. (GW 21.-22.11.2009),
- Agatka M. (GW 19.11.2009).

W formie deminutywnej imię nie spełnia w nekrologu tylko funkcji identyfikującej zmarłego, lecz przekazuje pewne emocje, kreuje kameralność przekazu, staje się wykładnikiem bliskości relacji pomiędzy autorem tekstu a zmarłym, którego obraz zostaje jednoznacznie pozytywnie nacechowany.

Nazwisko, tak jak i imię, ma na celu przede wszystkim odróżnienie osoby zmarłej od innych osób wymienionych w nekrologach. Nie jest to jego jedyna rola, ponieważ zdarza się niekiedy, że nazwisko może wyrażać pozytywny sąd wartościujący. Obrazują to następujące przykłady:

- Alicja M. z domu Cz.... (GW 24.11.2009),
- Alicja R., wdowa po Marianie R., majorze AK... (GW 13.11.2009),
- Halina P. z domu S., córka lotnika PSZ-RAF w Anglii podczas wojny... (GW 19.11.2009).

Przekazując informacje o panińskim nazwisku osoby zmarłej i ukazując jej rodowód, zaznacza się w nekrologu, jak stwierdza J. Kściuczyk [2007, 317], pewien anachroniczny system wartości. Szczególnie interesujące są jednak dwa ostatnie przykłady, w których ocena nie odnosi się wprost do zmarłej. Waloryzacja jest w tym wypadku presupozycją leksemów oceniających osoby, z którymi zmarła była blisko związana [Grzesiak 1991, 82]. Można więc powiedzieć, że wartości pozytywne zostają poniekąd przeniesione z członków najbliższej rodziny (tj. z męża i ojca) na zmarłą.

4.2.2. Data i miejsce urodzenia

Podanie daty i miejsca urodzenia osoby zmarłej ma w nekrologach prasowych charakter fakultatywny. Okazuje się, że i te elementy wypowiedzi funeralnej posiadają nacechowanie aksjologiczne, gdyż „wartościami mogą się [...] stawać dla człowieka miejsce i czas” [Puzynina 1991, 135]:

- urodzony 1 maja 1914 roku (GW 27.11.2009),
- urodzona 13 stycznia 1912 roku (GW 12.11.2009).

Data urodzenia występuje w nekrologach odnoszących się z reguły do osób starszych i zasłużonych dla regionu lub kraju. W polskiej kulturze wiek jest pozytywnie wartościowany, więc data urodzenia nobilituje w ten sposób osobę zmarłą, wzbudza u odbiorcy komunikatu nekrologowego szacunek [Kściuczyk 2007, 318].

Podobną funkcję pełni wskazanie miejsca urodzenia w nekrologu, które zdaniem Kazimierza Długosza [1991, 138] jest również nośnikiem wartości. Element ten pojawia się głównie w nekrologach osób pochodzących z terenów kresowych, które obecnie znajdują się poza granicami Polski, np. „urodzony w Stachach, Kresowiak” (GW 13.11.2009). Jak wynika z obserwacji K. Długosza [1991, 142], eksponowanie pochodzenia kresowego ma na celu podkreślenie specyficznych więzi uczuciowych, jakie łączyły osobę zmarłą z ziemią rodzinną – z ziemią, którą ludzie często musieli opuszczać pod przymusem, aby tylko tak zapobiec swojemu wynarodowieniu, aby pozostać Polakami. Miejsca kresowe przywołują dlatego u najbliższych członków rodziny, tak jak kiedyś u osoby zmarłej, na ogół pozytywne konotacje: sentyment, nostalgię, tęsknotę. Funkcja informacyjna ulega redukcji do minimum, a rzeczywistym zamierzeniem nadawcy jest przekazanie wartości.

4.3. Charakterystyka osoby zmarłej

W nekrologach prasowych informacja o śmierci danej osoby łączy się z jej wartościującą charakterystyką. Nadawca charakteryzuje osobę zmarłą z reguły na dwóch płaszczyznach: prywatnej i społeczno-zawodowej, przekazując przy tym – bezpośrednio lub pośrednio – pewien system wartości, który jest istotny z jego punktu widzenia.

4.3.1. Płaszczyzna prywatna

W sferze prywatnej bezpośrednio wartościowaniu podlega szczególnie podkreślanie więzi łączących osoby zmarłe z żyjącymi członkami rodziny lub przyjaciółmi, będącymi nadawcami nekrologów. Służą temu zazwyczaj zwroty zawierające określenia rzeczownikowe oraz przymiotniki o znaczeniu aksjologicznym, które dość często przybierają postać przydawek szeregowych. W celu dodatkowego wzmocnienia siły wyrazu czasami pojawiają się też zaimki dzierżawcze, takie jak *mój/ moja, nasz/ naszą*:

- nasza kochana i nieodżałowana Żona, Mama, Babcia i Teściowa (GW 24.11.2009),
- kochana Babcia i Prababcia (GW 17.11.2009),
- nasza ukochana Żona i Mamusia (GW 20.11.2009),
- nasz Ukochany Mąż, Tato, Dziadziuś, Brat i Teść (GW 20.11.2009),
- nasz ukochany Ojciec, Dziadek i Pradziadek (GW 6.11.2009),
- najukochańsza Mama, Babcia i Prababcia (GW 18.11.2009),
- najukochańsza Żona i najcudowniejsza Mama (GW 25.11.2009),
- nasza najukochańsza Córeczka, Siostra i Wnuczka (GW 19.11.2009),
- najukochańszy Ojciec i Dziadek (GW 26.11.2009),
- drogi memu sercu Mąż (GW 27.11.2009),
- nasz Najdroższy Mąż i Tatuś (GW 27.11.2009),
- mój najdroższy Mąż, kochany Ojciec, Dziadek, Brat, Teść i Wujek (GW 6.11.2009),
- nasz nieodżałowany, najukochańszy Mąż, Tata i Dziadek (GW 30.11.2009),
- ukochana, wspaniała i pełna poświęcenia Żona, Matka i Babcia (GW 28.-29.11.2009),
- jedyny, ukochany Brat, oddany Szwagier i Wujek (GW 21.-22.11.2009),
- kochany, niezastąpiony nasz Mąż, Tata, Dziadek i Wujek (GW 17.11.2009).

Przytoczone egzemplifikacje ukazują wyjątkowo silny związek uczuciowy, jaki łączył nadawcę nekrologu z osobą zmarłą, której odejście okazało się bardzo bolesne. Jest to zaznaczone za pomocą przymiotników o nacechowaniu pozytywnie wartościującym, jak i użytych często w formie deminutywnej określeń wskazujących na charakter więzi rodzinnych. W tym miejscu należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż hipokorystyki stosowane są w zdecydowanej większości przy określaniu relacji względem żeńskich członków rodziny (*mama, mamusia, córeczka*). W przypadku zmarłych mężczyzn można zaobserwować odwrotne zjawisko. Formy neutralne: *ojciec, dziadek, pradedek* wyraźnie dominują w analizowanym materiale nad postaciami spieszczonymi.

W następnej kolejności podawane są z reguły informacje o pewnych znamienych cechach osobowych zmarłego (charakter, sposób postępowania), które również posiadają zabarwienie bezpośrednio wartościujące:

- skromna, niezwykle pracowita, życzliwa ludziom. Przez całe życie postępowała według zasady: Największym osiągnięciem w życiu człowieka, a szczególnie lekarza, jest czynić dobro drugiemu człowiekowi... (GW 24.11.2009),
- Był wspaniałym, ciepłym Człowiekiem o wielkim sercu, zawsze skłonny do pomocy innym ludziom... (GW 7–8.11.2009),
- prawy i szlachetny Człowiek, wierny Mąż i Przyjaciel... (GW 27.11.2009),
- Zawsze pełen entuzjazmu, bliski ludziom, otwarty i ciepły. Nieustępliwy w walce o szczęście, radość i zwykłą normalność, jaką dawał mu dom, rodzina, praca... (GW 27.11.2009),
- Przez całe życie kierował się wartościami prawego człowieka, odwagą, tolerancją, dobrocią i życzliwością wobec ludzi... (GW 20.11.2009),
- Zawsze wierny rodzinie, Bogu i ojczyźnie [...]. Otaczający swe dzieci, wnuki i prawnuki troskliwą opieką i bezgraniczną miłością. Wytrwały w swoich przekonaniach i zasadach. Skromny i wielki człowiek, wyznaczający swym najbliższym najwyższe standardy etyki i patriotyzmu (GW 21.-22.11.2009).

Autorzy nekrologów, mówiąc o charakterystycznych przymiotach osoby zmarłej, akcentują najczęściej takie jej cechy, jak: pracowitość, skromność, życzliwość, dobroć, szlachetność, prawość, gotowość niesienia pomocy innym, wierność. W przytoczonych przykładach można wyróżnić, stosując terminologię J. Puzyniny [1992, 118], zarówno leksemy ogólnie wartościujące (*dobro, prany, szlachetny, dobroć* itd.), jak i opisowo-wartościujące (np. *praco-*

wity, wierny), w których pozytywna waloryzacja ma charakter opisowy i opiera się na zasadzie kulturowej konotacji.

Wykładnią przyjętej skali wartości w ogłoszeniach funeralnych jest według R. Grzesiaka [1991, 82] poza tym to, iż niektóre rzeczowniki w większości analizowanego materiału pisane są dużą literą.

4.3.2. Płaszczyzna społeczno-zawodowa

W odróżnieniu od warstwy prywatnej, gdzie wartościowanie przejawia się głównie bezpośrednio w tekstach nekrologów, na płaszczyźnie społeczno-zawodowej waloryzacja odbywa się przeważnie w sposób niejawny. Nadawcy nekrologów nie posługują się wprawdzie określeniami wprost oceniającymi, ale mimo to każdy odbiorca analizowanych ogłoszeń wie, że osoba zmarła jest w dalszym ciągu pozytywnie wartościowana. Odczytanie pozytywnej oceny możliwe jest nie tylko dzięki dobrze rozwiniętej kompetencji językowej, lecz także dzięki odwołaniu się do ogólnej wiedzy o świecie.

Ten sposób wartościowania występuje w tych fragmentach nekrologów, w których ukazywana jest przeszłość wojenna zmarłego, jego żołnierskie i partyzanckie dokonania dla kraju oraz ponoszone w związku z tym represje (np. przebywanie w obozie koncentracyjnym):

- weteran II wojny światowej, żołnierz Armii Krajowej, więzień reżimu komunistycznego okresu stalinowskiego [...]. Po wybuchu II wojny światowej dowódca plutonu 28. pułku artylerii lekkiej 28. Dywizji Piechoty w składzie Armii Łódź, przeszedł kampanię wrześniową, walcząc w obronie Wielunia, Pabianic i Warszawy. Dowódca oddziałów partyzanckich 'Kamień' i 'Bończa' Narodowych Sił Zbrojnych. Dowódca kompanii 25. pułku piechoty Armii Krajowej. Aresztowany przez UB, od 1949 do 1953 roku więziony z powodów politycznych za działalność w NSZ (GW 27.11.2009),
- porucznik AK, ps. 'Aranka' i 'Eliza', Komendantka Wojskowej Służby Kobiet IV Rejonu Warszawa Praga, uczestniczka Powstania Warszawskiego, więzień obozu niemieckiego w Zakroczymiu (GW 28.-29.11.2009).

Pomimo braku w powyższych egzemplifikacjach leksemów bezpośrednio wartościujących, zawarte w nich informacje są nacechowane aksjologicznie. Sam fakt czynnego udziału w walkach zbrojnych w obronie ojczyzny i własnego narodu, połączony z gotowością ponoszenia dla nich ofiar, uruchamia pewien system wartości, nobilituje bardzo silnie osobę zmarłą.

Znaczące jest też przywołanie w komunikatach nekrologowych pseudonimów odnoszących się do pełnionej przez osobę zmarłą służby wojskowej. W latach wojny i okupacji ich rola sprowadzała się głównie do tego, że zastępowano nimi nazwisko, by ochronić przed represjami rodziny, które to nazwisko nosiły. Obecnie są one według K. Długosza [1991, 133] nośnikiem pozytywnej waloryzacji, stanowią wyraz odwagi, męstwa i poświęcenia. Pseudonimy zaświadczenia o wojennej działalności zmarłego, która jawi się jako czyn chwalebny, podnoszą tym samym jego rangę, uświetniają go.

Niejednokrotnie autorzy nekrologów wyliczają również odznaczenia i ordery, jakie otrzymał zmarły, akcentując w ten sposób jego wybitne zasługi dla kraju:

- Odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari*, dwukrotnie Krzyżem *Walecznych*, Krzyżem *Armii Krajowej*, Krzyżem *Partyzanckim*, Krzyżem *Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski*, Krzyżem *Więźnia Politycznego* i wieloma innymi odznaczeniami (GW 27.11.2009).

Tak wysokie odznaczenia wojenne, jak np. Krzyż *Srebrnego Orderu Wojennego Virtuti Militari* lub Krzyż *Walecznych*, posiadają wystarczająco dużą wartość konotacyjną [Długosz 1991, 88]. Ich zdobycie świadczy o niezłomnej postawie zmarłego, jego męstwie i bohaterstwie, jakim wykazał się za życia w obronie ojczyzny.

Warto zauważyć, że przeszłość wojenna zmarłego jest niekiedy sytuowana w nekrologach na skali wartości wyżej od działalności zawodowej w okresie powojennym i stanowi jedyny przywoływany w nich motyw. Można wtedy odnieść wrażenie, iż najważniejszym elementem życiowego losu zmarłego było tylko to, że walczył dla kraju. Podkreślanie takich faktów i wynikających z nich wartości jest jednak w zamierzeniu nadawców nekrologów czynnikiem wyróżniającym i najsilniej nobilitującym zmarłego.

Poza informacjami dotyczącymi przeszłości wojennej osoby zmarłej w sposób pośredni nacechowane aksjologicznie są często dane o wyuczonym lub wykonywanym zawodzie i pełnionych funkcjach:

- ceniony nauczyciel akademicki (GW 19.11.2009),
- skarbnik Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego (GW 19.11.2009),
- wybitny Lekarz i uznany autorytet w nieinwazyjnej kardiologii (GW 10.-11.11.2009),

- międzynarodowy sędzia kynologiczny (GW 10.-11.11.2009),
- wybitny dziennikarz radiowy i telewizyjny (GW 3.11.2009),
- zasłużony hematolog (GW 13.11.2009),
- wieloletni kierownik Katedry Finansów (GW 13.11.2009),
- artysta fotografik (GW 2.11.2009),
- był pierwszym Prezesem Polskiej Rady Biznesu, [...] współwłaścicielem i Prezydentem Grupy ITI (GW 6.11.2009),
- wieloletni szef Działu w CODKK i dyrektor SOETO (GW 25.11.2009).

Nadawcy nekrologów wymieniają przeważnie nazwy zawodów oraz pełnionych funkcji, cieszących się sporym uznaniem społecznym i przywołujących pozytywne skojarzenia, sprawiając, że tekst nabiera zabarwienia wartościującego. Przytoczone zawody i godności nadają osobie zmarłej splendoru i szacunku. Podkreślany jest mianowicie prestiż, jaki osiągnęła ona za życia dzięki swoim zdolnościom i wiedzy⁵. Istotne okazują się w tym miejscu obserwacje Igora Borkowskiego, który, poddając analizie inskrypcje nagrobne, dochodzi do przekonania, iż „wskazanie na zespół wartości, z którymi związany był zmarły przez fakt wykonywania określonego zawodu, nobilituje go” [Borkowski 2000, 346]. Należy jednak mieć na uwadze, że nie wszystkie zawody podlegają w takim samym stopniu pozytywnemu wartościowaniu przez grupy ludzi, gdyż jest ono – jak stwierdza R. Grzesiak [1991, 81] – uwarunkowane osobowościowo, społecznie i historycznie. Jest to widoczne na przykładzie zawodów *ekonomista* i *rzemieślnik*, które są obecnie neutralne znaczeniowo, a jeszcze pewien czas temu wywoływały w społeczeństwie wyłącznie pozytywne konotacje i stanowiły terminy o nacechowaniu aksjologicznym.

Nośnikiem pozytywnych wartości są również, wymieniane zarówno w nekrologach prywatnych, jak i instytucjonalnych, stopnie i tytuły naukowe lub zawodowe osoby zmarłej, np.: „prof. zw. doc. dr hab. Wanda R.” (GW 13.11.2009), „dr n. med. Henryk M.” (GW 17.11.2009), „inż. mechanik Jerzy Jan P.” (GW 17.11.2009). Oprócz takich tytułów i stopni jak *profesor*, *doktor* w analizowanym materiale występuje również kilkakrotnie tytuł zawodowy *magistra*, szczególnie jeśli został on nadany osobie zmarłej w okresie przedwojennym. Według Ewy Kaptur [2007, 334], podanie w charakterystyce zmarłego tytułu *magistra* pełni

---

⁵ Preferowaną wartością może być również to, że osoba zmarła była ceniona w swoim zawodzie, a więc dobrze wykonywała swoją pracę. Dlatego też dość często pojawiają się w nekrologach takie określenia, jak np. *ceniony*, *wybitny*, *uznany*.

funkcję nobilitującą, ponieważ ukazuje go jako jednego z reprezentantów dawnej inteligencji. O tym samym fakcie świadczy także przywoływanie nazw prestiżowych, renomowanych szkół i uczelni, które ukończyła osoba zmarła:

- Absolwentka Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego (GW 24.11.2009),
- absolwentka Uniwersytetu im. Stefana Batorego w Wilnie (GW 12.11.2009),
- absolwent Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (GW 10.-11.11.2009),
- ukończył Szkołę Podchorążych Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim (GW 27.11.2009).

Pozytywnie wartościowane są również informacje dotyczące dorobku naukowego osoby zmarłej (publikacje, zdobyte nagrody) i jej zainteresowań naukowych:

- wybitny specjalista z zakresu finansów gospodarki terenowej oraz budżetów terenowych (GW 13.11.2009),
- Autorka wielu znaczących publikacji naukowych, z których kilka weszło do kanonu nauki finansowania organizacji gospodarczych [...]. Jej dorobek naukowy oraz wieloletnia działalność pedagogiczna stanowią stały wkład do rozwoju nauki w powiązaniu z potrzebami praktyki życia społeczno-gospodarczego kraju (GW 13.11.2009),
- Za osiągnięcia naukowe był nagradzany licznymi nagrodami. W 1976 roku uhonorowany tytułem doktora honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (GW 10.-11.11.2009).

Świadomość, że osoba zmarła była specjalistą w jakiej dziedzinie, ciągle się rozwijała na polu zawodowym, co potwierdzają wydane publikacje oraz nadane wyróżnienia, wywołuje jednoznacznie pozytywne konotacje, a zmarły jawi się jako osoba twórcza i kreatywna.

Wartość nobilitującą posiadają też dane wskazujące na przynależność osoby zmarłej do różnych stowarzyszeń i organizacji oraz na jej zaangażowanie w życie społeczne:

- członek honorowy Polskiego Towarzystwa Hematologów i Transfuzjologów i Towarzystwa Internistów Polskich (GW 13.11.2009),
- działacz Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami (GW 10.-11.11.2009),
- wieloletnia działaczka społeczna i związkowa (GW 28.-29.11.2009).

Eksponując dokonania i zasługi zmarłego położone dla życia publicznego, społeczeństwa, nekrologi zaświadczały o powszechnie aprobowanym systemie wartości.

4.4. Formuły finalne

Podobnie jak w przypadku formuł inicjalnych, z oceną mamy także do czynienia w zdaniach zamykających teksty nekrologów. Mają one również charakter nieobligatoryjny i sygnalizują dobitnie stan uczuciowy nadawcy wywołany stratą bliskiej osoby:

- Pograżona w głębokim bólu... (GW 18.11.2009),
- Cześć Jego pamięci! (GW 10.-11.11.2009),
- Zachowamy Go w naszej pamięci... (GW 20.11.2009),
- Pozostający w głębokiej żalobie... (GW 20.11.2009),
- Pograżeni w nieutulonym bólu... (GW 25.11.2009),
- Pograżeni w głębokim smutku i żalobie... (GW 21.-22.11.2009),
- Pograżone w najgłębszym smutku... (GW 27.11.2009),
- Pozostanie w naszych sercach na zawsze... (GW 27.11.2009),
- Pozostają nieutuleni w bólu (GW 17.11.2009),
- W moim sercu i w moim domu Jej miejsce pozostanie niezajęte (GW 27.11.2009).

Na podstawie przytoczonych zdań można wnioskować, że zmarły był dla nadawcy wyjątkową, ważną osobą, z której śmiercią bardzo trudno jest mu się pogodzić, ponieważ śmierć jest faktem nieodwracalnym, ostatecznym. Nadawcy nie są czasami na to także przygotowani psychicznie, zwłaszcza gdy śmierć kogoś bliskiego była nagła i przypadkowa.

W niektórych z analizowanych tekstów nadawcy kończą nekrologi, zwracając się bezpośrednio do osoby zmarłej. Wypowiedzi takie cechuje na ogół duża ekspresywność, co powoduje, że nekrologi tracą swoją funkcję informacyjną, jak da się to zaobserwować w poniższych przykładach:

- Żegnamy Cię, kochany Mareczku (GW 12.11.2009),
- Bardzo Cię kochamy (GW 10.-11.11.2009),
- Czuwaj nad nami i bądź naszym stróżem (GW 24.11.2009),
- Będiesz zawsze w naszych sercach (GW 18.11.2009),
- Zostaniesz w mej pamięci i sercu. A teraz odpoczywaj na zielonych łąkach Boga (GW 27.11.2009).

Nekrologi, zawierające formuły wprost adresowane do zmarłego, stanowią wyraz niespotykanej manifestacji żaloby, stają się tekstami prywatnymi, silnie nacechowanymi emocjonalnie. Wartościowanie przejawia się w nich zasadniczo przez wyrażenie uczuć żalu i smutku, opisanie straty, wstrząsu psychicznego, wywołanego zgonem bliskiej osoby.

Omówionym w niniejszym artykule formułom zamykającym, podobnie jak i otwierającym właściwy tekst nekrologów, można by zarzucić, że cechuje je schematyzm wypowiedzi. Są to bowiem zazwyczaj typowe, powszechnie stosowane szablony językowe, po które sięga się przy redagowaniu tej odmiany gatunkowej tekstu. Należy przy tym pamiętać, że nadawcy nie mają obowiązku ich zamieszczania. Czyniąc to, pragną jednak podkreślić wielkość straty, jaką ponieśli wraz ze śmiercią bliskiej osoby.

Uwagi końcowe

Podsumowując można stwierdzić, że dotychczasowe badania nad językowym kształtem nekrologów, ale i inskrypcji nagrobnych znajdują potwierdzenie także w najnowszym materiale. Z przeprowadzonej analizy wynika, że polskie nekrologi prasowe nie spełniają jedynie funkcji czysto informacyjnej. Zawierają one niemal w każdym swoim składniku kompozycyjnym elementy emocjonalnie nacechowane, pozytywnie wartościujące osobę zmarłą. Komponent wartościujący występuje nie tylko w opisie charakterystycznych cech osobowych zmarłego, chociaż tam jest on najbardziej widoczny. Okazuje się, że pozytywnemu wartościowaniu podlegają nawet dane personalne, tj. imię, nazwisko, data i miejsce urodzenia. Są to elementy pozornie neutralne, które, jak mogłoby się wydawać, nie mają nic wspólnego z waloryzowaniem, w nekrologu jednak mogą one przyjąć postać wartości pozytywnej. Nadawcy badanych ogłoszeń funeralnych eksponują ponadto m.in. przeszłość wojenną, wykształcenie, zawody, zajmowane stanowiska, tytuły, osiągnięcia życiowe zmarłego, które mają charakter nobilitujący. Należy przy tym zauważyć, iż te same wartości są przypisywane zmarłym pochodzącym z różnych regionów Polski. Oznacza to jednocześnie, że sposób formułowania poznańskich czy też katowickich nekrologów prasowych jest pod tym względem identyczny.

Najważniejszym zadaniem aksjologicznie nacechowanej części onomastyczno-identyfikacyjnej nekrologu jest bowiem nie tylko przybliżenie od-

biorcom sylwetki osoby zmarłej, lecz przede wszystkim wartościujące usytuowanie zmarłego zarówno w otoczeniu najbliższych, jak i w społeczeństwie. Nekrologi informują o pewnym systemie wartości, znaczącym z perspektywy nadawcy, i pozwalają zorientować się w tym, jakie wartości są powszechnie aprobowane i jakie wyznaczniki pozycji społecznej mają istotne znaczenie dla kręgu żalobników.

Warto również odnotować, że wartościowanie dokonuje się zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio. W pierwszym przypadku nadawcy nekrologów posługują się terminologią aksjologiczną, tj. leksemami ogólnie wartościującymi i opisowo-wartościującymi. Mogą to być różne części mowy: rzeczowniki, czasowniki oraz przymiotniki. Wartościowanie odbywa się także za pomocą środków słowotwórczych (np. spieszczone nazwy pokrewieństwa, imiona). Informacje o osobie zmarłej są natomiast wartościowane pośrednio poprzez wykorzystanie konotacji semantycznych, odwołanie się do wiedzy o świecie i zastosowanie presupozycji.

Literatura

- Apresjan J., 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Wrocław.
- Bakula K., 1996, *O zmarłych należy mówić tylko dobrze. Wartościowanie w nekrologu, kondolencjach i mowie pogrzebowej*, „Polonistyka”, nr 4, s. 225–228.
- Bartmiński J., 2003, *Miejsce wartości w językowym obrazie świata*, w: Bartmiński J., red., *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, Lublin, s. 59–86.
- Borejszo M., 2003, *Z głębokim żalem zawiadamiam...*, czyli o poznańskich nekrologach prasowych, w: *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria językoznawcza X (XXX)*, s. 63–87.
- Borkowski I., 2000, *Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych*, w: Anusiewicz J., Dąbrowska A., red., *Język a Kultura*, t. 13, *Językowy obraz świata i kultura*, Wrocław, s. 343–354.
- Długosz K., 1991, *Inskrypcje nagrobne z Pomorza Zachodniego w ujęciu językoznawczym*, Szczecin.
- Domaciuk I., 2008, *Wartościowanie w nekrologach „Naszego Dziennika”*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LVI, z. 6, s. 37–48.
- Głowiński M., 1976, *Odbiór, konotacje, styl*, w: Markiewicz H., Sławiński J., red., *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, Kraków, s. 384–406.
- Grzesiak R., 1991, *O sposobach wyrażania wartości w tekstach nekrologów*, w: Anusiewicz J., Puzynina J., red., *Język a Kultura*, t. 3, *Wartości w języku i tekście*, Wrocław, s. 75–84.
- Kaptur E., 2007, *Wartościowanie osób zmarłych w poznańskich nekrologach prasowych (z roku 2001)*, w: Oskiera A., red., *Antynomie wartości. Problematyka aksjologiczna w językoznawstwie*, Łódź, s. 329–339.
- Kaptur E., 2008, *Językowy kształt współczesnych nekrologów prasowych*, Poznań.
- Kolbuszewski J., 1997, *Z głębokim żalem... O współczesnej nekrologii*, Wrocław.
- Kściuczuk J., 2007, *Wartościowanie we współczesnych nekrologach*, w: Oskiera A., red., *Antynomie wartości. Problematyka aksjologiczna w językoznawstwie*, Łódź, s. 315–328.

- Laskowska E., 1992, *Wartościowanie w języku potocznym*, Bydgoszcz.
- Puzynina J., 1984: *O dyskursie oceniającym i dyrektywnym w tekstach prasy codziennej*, „Poradnik Językowy”, z. 2, s. 69–78.
- Puzynina J., 1991: *Jak pracować nad językiem wartości*, w: Bartmiński J., Puzynina J., red., *Język a Kultura*, t. 2, *Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne*, Wrocław, s. 129–137.
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Puzynina J., 1997, *Słowo – wartość – kultura*, Lublin.
- Puzynina J., 2004, *Problemy wartościowania w języku i w tekście*, w: Bartmiński J., red., *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*, t. 16, Lublin, s. 179–189.

Polish obituary notices – methods of valuation in language
(example of „Gazeta Wyborcza”)

The author of the article analyzes Polish obituary notices published in „Gazeta Wyborcza” (the nationwide newspaper published daily). In the beginning the characteristic features and types of this genre has been discussed. The author attempts to explain also how valuation is understood in linguistic context and through which means it is realized. He has fully analyzed selected obituary notices regarding them from linguistic and axiological perspective. His aim has been to show what was being valued in obituary notices and how it was manifested in different elements of such texts (initial formula, identification and characteristics of a person who died, the ending of the obituary notice).

Keywords: valuation in language, obituary notices, press